

در جامعه‌شناسی
خانواده‌ی ایرانی

نوشته
علی اکبر مهدی

نشر نور اشراق

۱۴۰۳

سرشناسه	:	مهدی، علی اکبر Mahdi, Ali Akbar
عنوان و نام پدیدآور	:	در جامعه‌شناسی خانواده‌ی ایرانی / نوشته علی اکبر مهدی
مشخصات نشر	:	تهران: نور اشراق، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری	:	۹۲ ص: جدول، ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۵۰۳۷-۰۰-۷
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	چاپ قبلی: پیام ۱۳۵۴.
یادداشت	:	کتابنامه: ص [۶۵]-۶۶
یادداشت	:	نماینه
موضوع	:	خانواده‌ها - ایران - جنبه‌های جامعه‌شناختی Families-Iran-Sociological aspects
رده بندی کنگره	:	HQ666/4
رده بندی دیویی	:	306/850955
شماره کتابشناسی ملی	:	9819634
اطلاعات رکورد کتابشناسی	:	فیا

نور اشراق

در جامعه‌شناسی خانواده‌ی ایرانی

نویسنده: علی اکبر مهدی

نشر نور اشراق

طراح جلد: هانیه رنجبر

چاپ بصیرت

چاپ اول، ۱۴۰۳

شمارگان: ۵۵۰ نسخه

«حق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است»

تلفن: ۰۲۱-۷۷۵۲۶۶۰۰

همراه: ۰۹۰۱-۱۸۰۵۵۲۸

صفحه اینستاگرام: noore_eshraq.pub

کانال تلگرام: #1/3pubnooreeshraq/t

کانال ای‌تا: eitaa.com/nooreeshraqpub

نشانی الکترونیکی: nooreeshraq.pub@gmail.com

شابک ۹۷۸-۶۲۲-۵۰۳۷-۰۰-۷

فهرست مطالب

۷	 نخستین سخن
۹	 ضرورت مطالعه در خانوادگی ایرانی
۱۳	 در مفهوم خانواده
۲۱	 دیدگاهی کلی، با توجهی معطوف به خانوادگی شهری
۲۹	 خانوادگی روستایی
۳۵	 خانواده در ایل
۳۹	 خانوادگی گسترده
۴۳	 بار عاطفی
۴۷	 دگرگونی خانوادگی ایرانی و عوامل آن
۶۱	 واپسین سخن
۶۵	 منابع
۶۹	 معادل‌های فارسی به انگلیسی
۷۵	 معادل‌های انگلیسی به فارسی
۸۱	 نمایه

نخستین سخن

فراهم آورده‌ی حاضر نه تحقیق تجربی است و نه جستاری فلسفی در مورد خانواده. بلکه مقاله‌ای بلند است. تحلیلی و احیاناً توصیفی درباره‌ی ساخت خانواده و روابط خانوادگی در ایران از دیدگاه جامعه‌شناسی با توجه به تمامی محدودیت‌هایش. بررسی مختصری است در مورد اشکال و روابط درونی و برونی خانواده‌ی ایرانی در گذشته و حال بر مبنای مطالعاتی که در قبل انجام گرفته است. نیز ره‌آوردهایی که از فراگردهای تحقیقی درباره‌ی این پدیده بدست آمده است. به اضافه این که توجه می‌دهد پژوهشگر را به بار عاطفی، که باید از طریق مطالعات بعدی شدت و ضعف آن و نیز اشکال خاص آن در جامعه‌ی ایران مورد مطالعه قرار گیرد.

عنوان این نوشته را در جامعه‌شناسی خانواده‌ی ایرانی آورده‌ام و تأکید را هم بیشتر روی خانواده‌ی ایرانی می‌دارم، بدون این که بخواهم زیاد روی کلمه‌ی جامعه‌شناسی پافشاری کنم. آوردن حرف اضافه‌ی «در» مفری است برای من که این را فقط نوشته‌ای با فراهم آورده‌ای در مورد جامعه‌شناسی خانواده‌ی ایرانی دانم که احیاناً تواند یکی دو مطلب خاص را نیز فقط اشاره دارد، باشد که استادان گرامی آن را سیاه مشق شاگردی دانند که راهنمایی‌های ایشان نارسایی‌هایش را رفع می‌دارد. نیز دوستان تیزبین و ریزبین دانشجویم، انتقادات و نکته‌یابی‌های بصیرانه‌ی خویش را از راه لطف برنگارنده آشکار دارند و بدین طریق باعث آیند که قدم‌های بعدی استوارتر و بهتر از این گردد.

در اینجا لازم می‌آید که از دوست عزیزم خانم ژایلا بیگدلی به منظور کوششی که در مورد طرح روی جلد، با توجه به خرده‌گیری‌های بیش از حد من روا داشته‌اند تشکر کنم. نیز پشت‌گرمی و مساعدت بی‌دریغ دوست شفیق آقای رحمان تقی‌پور را در چاپ این نوشته ارج نهم.

این نکته را نباید از یاد برد که در این نوشته من برای نمایاندن «ی» اضافه در آخر واژه‌هایی که به «ها»ی مختفی ختم می‌شوند و نیز نشانه کسره‌ی آخر موصوف در ترکیب‌های صفت و موصوفی که به صورت «یا» خوانده می‌شود، از شیوه‌ای که در فرهنگ نوشتاری زبان فارسی در گذشته مرسوم بوده است، یعنی به کار گرفتن «ی» در آخر واژه - چنان‌که اکثر نویسندگان حاضر را رسم بر این است - سود جست‌ام.

ع. ا. مهدی
دی‌ماه ۱۳۵۳

www.ketab.ir

ضرورت مطالعه در خانوادگی ایرانی

پس از مشروطیت دروازه‌های این مرز و بوم به روی غرب و غربی گشوده شد. آوازه‌ی غرب، جنب و جوشی پدید آورد که با عوامل بنیانی و داخلی دست در دست هم داد و تغییراتی را باعث آمدند. بی‌شک، غرب در اینجا نه به عنوان يك عامل اصلی، بلکه به عنوان يك کاتالیزور^۱ وارد عمل شد. تغییرات در همه‌ی سطوح آغاز گردید. آوازه‌ی غرب به همراه کالای آن به این سرزمین وارد آمد. کالای غربی، نه با محتوای مادی که حتی با محتوای معنوی، وارد این مرز و بوم شد. خانواده‌ی ایرانی، مصرف‌گر کالاهای غرب گردید. به قول کلاکهن^۲، این وسایل تنها چون ظرف و به عنوان شیء وارد يك سرزمین نمی‌شود که مظروفی دارند و اندیشه‌هایی را برانگیزانند و تفکراتی را آفرینند. دروازه‌های کشور به روی صنعت گشوده شده و جامعه روز به روز به طرف صنعتی شدن هر چه بیشتر پیش می‌رود. تحولات ده‌ساله اخیر، به خصوص از بین رفتن روابط فنودالی و نیز نضج شهرها و توسعه طبقه متوسط و صنعتی شدن کشور، از عمده‌ترین عواملی هستند که خانواده‌ی ایرانی را دست‌خوش تغییر کرده‌اند. تمام این تغییرات نه درونی که نیمی برونی و وارداتی است. بنابر قول روبن هیل^۳، تغییرات بزرگ اقتصادی و اجتماعی، لرزه‌ای عظیم بر پیکره خانواده پدر سالاری غربی انداخت.

-
1. Catalytic
 2. C.Kluckhohn
 3. Reuben Hill

بی‌تردید این تغییرات در قرون اخیر در جوامع شرقی تأثیر گذارده‌اند و به جزء در رابطه با کل، خانواده را در این خطه از هستی، متأثر گردانیده‌اند. لیکن نباید پنداشت که تأثیر چنان است که خانواده‌ی ایرانی بدان‌سانی در آید که هیل برای خانواده‌ی غربی پیش بینی می‌کرد. هیل، پیش بینی کرد که خانواده‌ی غربی به صورت یک خانواده‌ی دموکراتیک انفرادی در خواهد آمد. این‌که چنین شده است یا نه و یا شود، خارج از بحث ماست.

اما باید توجه داشت که تأثیر عناصر غربی در خانواده‌ی شرقی جای جای بوده و باعث نیامده است که تمام ویژگی‌های خانواده‌ی ایرانی جای خود را به ویژگی‌های غربی بسپارد. بلکه نوعی تأثیر از الگوهای اجتماعی غرب و تلفیق آن با الگوهای ایرانی در اشکال جدید خانواده و آن‌هم بیشتر در پایتخت دیده می‌شود. به هر تقدیر، با توجه به این ترکیب و تلفیق، عناصر ویژه خانواده‌ی ایرانی هنوز از شکل خاصی برخوردار است که آن را از اشکال خانواده در کشورهای غربی متمایز می‌دارد. «خانواده‌ی هسته‌ای»^۱ یا «زن و شوهری»^۲ در ایران، شکلی کاملاً متفاوت از خانواده زن و شوهری در کشورهای غربی دارد. دانیم که خانواده هسته‌ای در ایران، دارای پیوند و بستگی نامی با «شبکه‌ی خویشاوندی»^۳ است، چنانکه تحقیق پل ویلی^۴ و دکتر کتبی این مطلب را مسلم می‌دارد. در حالی که در غرب این بستگی چنان‌که آلن ژیرارد^۵ متذکر است، بیشتر بستگی فرهنگی است. گرچه امروزه شکل خانواده در کشورهای غربی تغییر یافته و با کم شدن هر چه بیشتر کارکردهای^۶ آن، به صورت واحد جدیدی ظاهر گشته است که دارای ویژگی‌های متفاوت از قبل است، لیکن به هر ترتیب شکل گذشته و نیز حال

-
1. Nuclear Family
 2. Conjugal Family
 3. Kin Network
 4. P. vieille
 5. Alain Girard
 6. Functions

آن با اشکال خانواده در کشورهای شرقی به خصوص ایران، اختلاف بسیار دارد.

خانواده در ایران، از نقطه نظر جامعه شناسی، در يك مرحله انتقالی است. بی تردید مرحله انتقالی، مرحله‌ای برزخی است که تطور و دگرگونی تند و کند، از خصایص آن است. هر گونه بررسی در این مرحله، اهمیت خاصی دارد. ضرورت مطالعه روی خانواده در این مقطع زمانی، بیش از هر زمان احساس می‌گردد زیرا در گذشته، خانوادگی ایرانی از نقطه نظر جامعه-شناسی و به اندازه لازم و به نحو دقیق و علمی، مورد مطالعه قرار نگرفته است. مطالعات انجام شده اکثراً توسط شرق‌شناسان یا محققان غربی صورت گرفته تا از طرف محققان ایرانی. اکثر این تحقیقات جنبه توصیفی یا در مواردی تحلیل کیفی دارد و احياناً تعدادی از آن روشنگر بعضی نکات بسیار کلی نیز هست.

مردم‌شناسان و جامعه‌شناسان و نیز جمعیت‌شناسان از سال ۱۳۳۷ به بعد، مطالعات منظم و علمی زیادی روی خانواده‌ی ایرانی آغاز کردند.^۱ این تحقیقات به شیوه علمی و با کاربرد روش‌های آماری انجام گرفته و داده‌های کمی ارائه می‌دهد که شناخت این نهاد را در ایران امکان‌پذیر می‌نماید. لیک باید اذعان داشت که این مطالعات اکثراً اطلاعات ارزنده‌ای را ارائه می‌دهد که دقیقاً مورد تجزیه و تحلیل کافی قرار نگرفته است. باشد که این‌گونه مطالعات، گسترده‌تر گشته و در ضمن، محققان بیشتر به تجزیه و تحلیل داده‌های کمی پرداخته و شناخت بهتر ویژگی‌های این نهاد را در این مرز و بوم ممکن سازند.

۱. از سال تأسیس موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران.